च शौचे चैवारभेत् सदा" मनुः । आर्य्यं श्रेष्ठं वृत्तमस्य । २सदाचारयुते त्रि० "रक्षणादार्य्यवृत्तानां कण्टकानाञ्च शोधनात्" मनुः । [वेशोऽस्य । २आर्य्यलिङ्गधारिणि त्रि०

आर्य्यवेश पु० आर्य्यस्य वेशः । १साधूनां वेशे । आर्य्यस्येव

आर्य्यव्रत न० आर्य्यस्य व्रतं नियमः । आर्य्यस्य कर्त्तव्ये १नियमभेदे । आर्य्यस्येव व्रतमस्य । २श्रेष्ठव्रतधारिणि "आर्य्यव्रतश्च पाञ्चाल्यो न स राजा धनप्रियः" भा० आ० २०१अ० ।

आर्य्यश्वेत पु० आर्य्यं श्रेष्ठं श्वेतं चरितं यस्य । श्रेष्ठचरिते ततः शिवादि० अपत्ये अण् । आर्य्यश्वेतस्तदपत्ये पुंस्त्री स्त्रियां ङीप् ।

आर्य्यहलम् अव्य० आर्य्यं हन्ति हन—ड तस्मिन् लीयते ली—बा० डसु । बलात्कारे बलात्कारस्य आर्य्यहन्तरि समाश्रयनियमात् तथात्वम् स्वरा० अव्ययत्वम् ।

आर्य्या स्त्री ऋ—ण्यत् । पार्वत्याम् आर्य्याशतकम् । २स्वस्त्रां श्रेष्ठायां ३स्त्रियाञ्च ४मात्रावृत्तभेदे "लक्ष्मैतत् सप्तगणा गोपेता नेह भवति विषमे जः । षष्ठोजश्च नलघू वा प्रथमेऽर्द्धे नियतमार्य्यायाः । षष्ठे द्वितीयलात् परके नूले सुखलाञ्च सयति पदनियमः । चरमेऽर्द्धे पञ्चमके तस्मादिह भवति षष्ठोलः" वृत्त० र० उक्ते ५छन्दोभेदे स्त्री । साचार्या नवविधा यथा "पथ्या विपुला चपला मुखचपला जघनचपला च । गीत्युपगीत्युद्गीतय आर्य्यागीतिश्च नवधा चार्या" इति । तासां लक्षणम् वृत्तर० । "त्रिषु शकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः । पथ्येति १नाम तस्याः प्रकीर्त्तितं नागराजेन । उद्गङ्गा गणत्रयमादिमं शकलयोर्द्वयोर्भवति पादः । यस्यास्तां पिङ्गलनागो विपुलामिति २ समाख्याति । उभयार्द्धयोर्जकारौ द्वितीयतृतीयौ गमध्यगौ यस्याः । चपलेति ३नाम तस्याः प्रकीर्त्तितं नागराजेन । आद्यं दलं समस्तं भजेत लक्ष्म चपलागतं यस्याः । शेषे पूर्वजलक्ष्मा सुखचपला ४सोदिता मुनिना । प्राक्प्रतिपादितमर्द्धे प्रथमे प्रथमेतरे तु चपलायाः । लक्ष्माश्रयेत सोक्ता विशुद्धधीभिर्जघनचपला ५सा । आर्य्या प्रथमदलोक्तं यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः । दलयोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान् भुजङ्गेशः । आर्य्याद्वितीयकोऽर्द्धे यद्गदितं लक्षणं तत् स्यात् । उभयोरपि दलयोरुपगीतिं७ तां मुनिर्ब्रूते । आर्य्याशकलद्वितयं व्यत्ययरचितं भवेद् यस्याः । सोद्गीतिः८ किल गदिता तद्वदंशभेदसंयुक्ता । आर्य्यापूर्व्यार्द्धे यदि गुरुणैकेनाधिकेन निधने युक्तम् । इतरसदृन्निखिलं यदीयसुदितेयमार्य्यागीतिः" ९ । "पादे द्वादश विषमे मात्राष्टादश द्वितीये हि । पञ्चदश चेत् तुरीये कथिता गाथा तथैवार्य्या" ग्रन्थान्तरे यथाकथञ्चिद्द्वादशाष्टादशाक्षरादिमात्रात्मकपादत्वोक्तावपि वृत्तरत्नाकरोक्तेर्गणनियमोऽस्त्येव सामान्यशास्त्रतोऽपवादशास्त्रस्य प्रबलत्वात् । तेन यथाकथञ्चित्तथामात्रानिवेशोऽनुचितएव । "शिष्यपरम्परयागतमीश्वरकृष्णेन चैतदार्य्याभिः । संक्षिप्तमार्य्यमतिना सम्यग्विज्ञाय सिद्धान्तम्" सां० का० "क्वचिदत्र भवेदार्या क्वचिद्वक्त्रापवक्त्रके" सा० द० कथालक्षणम् । "आर्य्यावक्त्रापवक्त्राणां छन्दसा येन केनचित्" सा० द० । "अतिस्पष्टवर्णस्वरसंस्कारवत्या गिरा राजानमुद्दिश्यार्य्यामिमां पपाठ" काद० । [भेदे आर्य्याशब्दे तल्लक्षणमुक्तम् ।

आर्य्यागीति स्त्री आर्य्या गीतिरिव । वृत्तर० उक्ते मात्रावृत्त-

आर्य्यावर्त्त पु० आर्य्या आवर्त्तन्ते अत्र आ+वृत—आधारे घञ् । देशभेदे स च देशोमनुना दर्शितः । "आ समुद्रात्तु वै पूर्व्वादा समुद्राच्च पश्चिमात् । तयोरेवान्तरं गिर्योरार्य्यावर्तं विदुर्बुधाः" इति तयोः विन्ध्यहिमाचलयोः "कैवर्तमिति यं प्राहुरार्य्यावर्तनिवासिनः" मनुः ।

आर्य्याविलास पु० आर्य्याणां प्राकृतभाषायुतमात्रावृत्तानां विलासो बाहुल्यम् यत्र । प्राकृतभाषया रचिते "भाषा विभाषानियमात् काव्यं सर्गसमुज्झितम् । एकार्थप्रवणैः पद्यैः सन्धिसामग्र्यवर्ज्जितमिति" सा० दर्पणोक्तलक्षणयुक्ते प्राकृतकाव्यभेदे । हैत० । आर्य्यायादुर्गायाविलासे च ।

आर्ष त्रि० ऋषेरिदम् अण् । १ऋषिसम्बन्धिनि तत्कृतपुराणकाव्यादौ । "धर्म्मो यस्याभिशङ्कयः स्यादार्षं वा दुर्बलात्मनः । वेदात् स्मृत्र इवापेयात् स लोकादजरामरात्" भा० व० प० ३१अ० । आर्षं मन्वादिमतं यस्याभिशङ्कयमित्यर्थः "अस्मिन्नार्षे पुनःसंज्ञा भवेदाख्यानसंज्ञका" सा० द० । "इत्यार्षे रामायणे" इत्येवं रामायणसर्गसमाप्तौ भूरिप्रयोगः । ऋषिणा जुष्टम् । २ऋषिसेविते वेदे पु० । "आर्षं धर्म्मोपदेशञ्च वेदशास्त्राविरोधिना । यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः" मनुः ।

ऋषिर्वेदस्तस्येदम् अण् । ३वैदिके । "सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे" पा० "अनार्षे अवैदिके" सि० कौ० । "आर्षं प्रमाणमुत्क्रम्य धर्म्मं न प्रतिपालयन्" भा० व० प० ३१अ० । ऋषेरयं वाचकः अण् । ५ऋष्यभिधायिनि "राजन्यक्षत्रियञ्जितोयूनि अणिञोः" पा० (आर्षात्) "ऋष्यभिधायिनः" सि० कौ० संस्कारहीनत्वेपि ऋषिणा प्रयुक्तः अण् ।